

Mihaela Miroiu

**AVEM LOC
UNII DE ALȚII?**

Democratizare și feminism

POLIROM
2024

Cuprins

<i>Mulțumiri</i>	7
Introducere. În ce credem astfel încât să putem avea loc unii de alții?	9
Ieșirea din vrajă (1995).....	19
Feminismul ca politică a modernizării (1998)	40
Puterea, autoritatea și conservatorismul de stânga (2000)	67
Comunismul a fost un patriarhat de stat, nu feminism de stat (2007).....	92
O minte proprie. Studiile de gen în România (2010)	102
Ce a mai rămas din democrație? Electoralism și populism în România (2011).....	116
Moralitatea în politică sau politica moralității? „Neopurificarea” în România (2013).....	139
Feminismul și liberalismul etic: reflecții asupra tranziției postcomuniste (2014)	164
Despre metamorfozele feminismului recent (2015)	197
Drumul către autonomie trece prin cunoaștere (2020).....	221

Cine suntem noi, profesorii, studenții și absolvenții?

Masteratul de trei semestre în Studii de gen la SNSPA, primul de acest tip din România, a fost introdus ca program subvenționat de stat în 1998. Aveam deja patru ani de experiență de cursuri de Filosofie feministă și Sociologia genului, precum și o experiență mai consistentă de învățare și cercetare în cadrul Societății de Analize Feministe AnA, creată în 1993. Între 1997 și 2001 am fost decană a Facultății de Științe Politice din SNSPA. Era ușor, dintr-o poziție de putere, să conving Senatul SNSPA să accepte introducerea unui program masteral care putea să pară ciudat și exotic în 1998.

Societatea AnA a fost primul ONG care a educat tineri studenți, a făcut cercetări și a publicat primele cărți, dar a și editat prima revistă de studii de gen, *AnALize*, care este până la ora actuală și singura de profil. Laura Grünberg a jucat un rol crucial în construirea Societății AnA și a revistei⁴. Programul de masterat în sine a suferit metamorfoze în funcție de competențele noastre și de profilul general al Facultății de Științe Politice de la SNSPA: de la Studii de gen (1998-2002) la Gen și politici publice (2002-2005); apoi Gen și politici europene (2005-2008); și, în sfârșit, Gen, politici și minorități (din 2008).

Unii membri ai facultății sunt permanenți: Laura Grünberg, sociologă, specialistă în gen și instituții sociale și în metode de cercetare; Liliana Popescu, politologă specializată în politică de gen; și eu, filosoafă și teoreticiană în politică feministă și filosoafă feministă. Alte profesoare sunt afiliate masteratului de mulți ani: Ștefania Mihăilescu, care predă Istoria mișcării feministe din România; Renate Weber: Drepturile femeilor; și Daniela Frumușani: Gen și mass-media. Toate aceste femei sunt specialiste *self-made*, pioniere în sensul propriu, care au învățat pe cont propriu, în cea mai mare măsură făcând stadii de cercetare la universități britanice și americane. Unii dintre foștii noștri studenți au devenit membri ai corpului didactic, precum Doina Ștefănescu, specializată în gen și educație, precum și Otilia Dragomir și Cristina Ștefan, experte în studiul politicilor de discriminare și egalitate de șanse. În momente diferite ni s-au alăturat și colegi bărbați. Printre aceștia se numără Mircea Cărtărescu, celebrul scriitor român, care a predat Gen și cultură populară, și Sergiu Vintilă (devenit mai târziu expert NATO la Bruxelles), care a predat Gen și globalizare. Alții ni s-au alăturat în noua formulă de masterat, Gen, politici și minorități: Gabriel Andreescu, specialist proeminent în drepturile

4. Poveștile despre AnA și *AnALize* sunt subiectul cărții Laurei Grünberg, *BiONGrafie. AnA – istoria trăită a unui ONG de femei*, Editura Polirom, Iași, 2008.

minorităților și fost disident, și Liviu Rotman, istoric al minorităților etnice și al Holocaustului. În plus, beneficiem anual de expertiza – în gen și memorie și istoria politicilor de gen în România – a Mariei Bucur, istoric la Universitatea Indiana, Bloomington.

În general, am avut în jur de zece studenți pe an. În formatul pe care l-am început în 2008, numărul de studenți s-a dublat, respectiv am avut douăzeci de studenți pe an de studiu. În nouă ani am produs șaptezeci și unu de absolvenți: patruzeci lucrează direct sau indirect în domenii legate de problemele de gen; șaptesprezece au fost sau sunt încă înscriși în programe de doctorat: paisprezece în științe politice, unul la științele educației, unul la arte, unul la psihologie, toți concentrându-se pe aspectele de gen ale subiectului lor de studiu și cercetare. Douăzeci dintre absolvenții noștri au publicat în domeniu⁵. Șapte au posturi academice⁶ și au introdus studii de gen în universitățile lor. Cinci dintre absolvenți lucrează în politică (Parlament, Președinție, ambasade, Guvern și consilii locale)⁷. Unul lucrează pentru Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării (CNCD) și altul pentru Agenția Națională pentru Egalitatea de Șanse (ANES)⁸.

O abordare coerentă și net mai consistentă a apărut odată cu programul de doctorat în științe politice și cu doctoranzii care au ales teme legate de politici de gen. Întrucât mulți sunt înscriși în alte programe, precum relații internaționale sau studii europene, pot spune că, pentru SNSPA, studiile de gen și politică au devenit un „brand”, reflectat în evenimente științifice, publicații și mass-media.

La doi ani după ce am început masteratul nostru, în anul 2000, un program similar, cu o influență culturală, a fost creat la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj. Ca și în cazul nostru, departamentul-gază și facultatea afiliată au contat foarte mult. Persoana-cheie în acest program este antropoloaga și specialistă în gen și naționalism Enikő Magyari-Vincze. Legăturile dintre cele două masterate s-au făcut în primul rând în zona conexiunilor bibliografice, a conferințelor și a altor solidarități civice,

5. Otilia Dragomir, Anca Jugaru, Cristina Ștefan, Doina Ștefănescu, Romina Surugiu, Valentina Marinescu, Adina Brădeanu, Mihai Albu, Emil Moise, Cristina Olteanu, Elena Bălan, Maria Luiza Vasilescu, Carmen Borza, Oana Băluță, Alice Iancu, Mihaela Coșescu, Crina Motreanu, Diana Frazei, Barbara Crăciun și Alisenia Uta Zabalovici.

6. Otilia Dragomir, Cristina Ștefan, Doina Ștefănescu, Romina Surugiu, Valentina Marinescu, Oana Băluță și Mihai Albu.

7. Mariana Stoica (vicepreședinte al Partidului Democrat, ambasadoare în Israel), Marina Brucher (consilieră, Parlamentul României), Radu Brăileanu (consilier al președintelui României), Monica Munteanu (directoare, Ministerul Educației și Cercetării) și Claudia Radu (consilieră locală, Primăria Municipiului București).

8. Diana Ureche și Ovidiu Anemțoaicei.

dar mai rar în zona de cercetare sau de predare. Aceasta este unul dintre principalele noastre puncte slabe: există prea puțină colaborare între universități.

Un al treilea masterat a fost creat la Universitatea de Vest din Timișoara în 2004, coordonat de Reghina Dascăl, dar acesta a avut mai puțin impact și continuitate. De-a lungul timpului, o serie de universități au introdus cursuri speciale de studii de gen în funcție de profilul lor. Ele beneficiază de tinerii specialiști educați în programele noastre și de cei de la Universitatea Central-Europeană din Budapesta sau de la alte universități, în principal din SUA.

Cercetare și publicații: cercetări teoretice și empirice

În calitatea mea de coordonatoare a programului de Studii de gen și al celui de Politici de gen, am supervizat granturi importante de cercetare care au implicat colegi, precum și studenți doctoranzi și masteranzi. Unele dintre publicațiile rezultate din aceste proiecte sunt lucrări teoretice. Multe altele s-au axat pe cercetări empirice menite să ne îmbunătățească înțelegerea relațiilor de gen și a politicilor de gen în România. Menționez în nota de subsol doar câteva cercetări pe aceste subiecte⁹.

9. Institute for Advanced Studies, Vienna, 2000-2001, „The Gender Dimension of Education in Romania”, SOCO Project Paper nr. 83, Viena. Vezi www.iwm.at/publ-spp/soco83pp.pdf (ultima accesare septembrie 2009). CNCFISIS și Banca Mondială, 2001-2004, masterat: Dezvoltarea Studiilor de gen, SNSPA. În urma acestui proiect au fost publicate următoarele lucrări: Maria Bucur și Mihaela Miroiu (eds.), *Patriarhat și emancipare în istoria gândirii politice românești*; Ana Bulai și Irina Stănciugelu, *Gen și reprezentare socială*; Laura Grünberg, *(R)evoluții în sociologia feministă. Repere teoretice, contexte românești*; Valentina Marinescu, *Muncile casnice în satul românesc actual. Studii de caz*; Ștefania Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc. Antologie de texte (1838-1929) și Din istoria feminismului românesc. Studiu și antologie de texte (1929-1948)*; Cristina Liana Olteanu, Elena-Simona Gheonea, Valentin Gheonea, *Femeile în România comunistă. Studii de istorie socială*; Vladimir Pasti (în colab. cu Cristina Ilinca), *Ultima inegalitate. Relațiile de gen în România*; Doina-Olga Ștefănescu, *Dilema de gen a educației*; Olivia Todorean (ed.), *Itinerarii contestatate. Studii de teorie politică feministă* (pentru detalii, vezi bibliografia). Rapoarte de cercetare în format electronic: Vladimir Pasti, Cristina Ilinca, Raport ISD, SNSPA: *Gen și discriminare. O realitate a tranziției*, 2001; Andrei Țăranu și Amalia Herciu, *Femeile în programele partidelor politice românești actuale*, Editura Politeia, SNSPA, București, 2001; Maria Luiza Vasilescu, *Evoluția publică și privată a feminismului românesc*, SNSPA, București, 2002; UNESCO, Global Monitoring Report, *Case Study on*

Istoria genului și a mișcării feministe

Ștefania Mihăilescu a restaurat memoria feminismului românesc din 1815 până în 1948 prin publicarea a trei volume de documente, cu studii introductive. Eu și Maria Bucur am coeditat o carte despre abordările de gen în gândirea politică românească. Pe lângă programul nostru de la SNSPA, noi istorici profesioniști redescoperă trecutul feminist prin intermediul arhivelor istorice (Alin Ciupală, Roxana Cheșchebec, Ghizela Cosma, Carol Căpiță și Simona Stiger și, recent, mulți alții din generațiile mai tinere)¹⁰.

Teoria feministă și teoria genului

Aceste domenii sunt reprezentate de lucrările Liliane Popescu, ale Laurei Grünberg, ale Mihaelei Miroiu, ale Doinei Ștefănescu și ale Cristinei Ștefan¹¹. În plus, împreună cu Otilia Dragomir am coeditat un volum

Gender-Sensitive Educational Policy and Practice, SNSPA, 2003; Mihaela Miroiu, „All in One: Fairness, Neutrality and Conservatism: A Case Study of Romania”, *Prospects*, vol. XXXIV, nr. 1, martie 2004, pp. 85-100. Konrad Adenauer Stiftung, 2004-2005, *Etica în universitățile românești*, proiect care a implicat treisprezece universități. Ministerul Educației și Cercetării a fost partener în acest proiect, care a avut ca rezultat un Raport de cercetare privind problemele de etică în universitățile din România și o propunere pentru un Cod de Etică și un cadru pentru un Consiliu de Etică pentru universități. Codul de Etică propus universităților a fost adoptat de Ministerul Educației și Cercetării și apoi a condus la un Ordin de ministru privind codurile de etică pentru universități (iunie 2005). Aceasta a permis abordarea și reglementarea aspectelor de gen ale eticii în universitățile din România: discriminarea, egalitatea de tratament și hărțuirea sexuală; vezi <http://www.politice.ro/proiecte/eticauniv.pdf> (ultima accesare septembrie 2009). CNCSIS, *Gen, interese politice și inserție europeană*, 2006-2008, nivel doctorat. A fost realizat un sondaj național reprezentativ privind genul și interesele politice în România de astăzi. Articole legate de cercetare au fost publicate într-un volum, editat de Oana Băluță, Alina Dragolea și Alice Iancu, *Gen și interese politice. Teorii și practici*, apărut la Editura Polirom în 2007.

10. Vezi, de exemplu, noul volum editat de Alin Ciupală, *Istoria femeii din România în documente*, Editura Universității din București, 2008.
11. Liliana Popescu: *Politica sexelor*; Laura Grünberg: *(R)evoluții în sociologia feministă*; Mihaela Miroiu: *Gândul umbrei. Abordări feministe în filosofia contemporană*; *Convenio. Despre natură, femei și morală*; *Drumul către autonomie*; *Teorii politice feministe*; Doina-Olga Ștefănescu: *Dilema de gen a educației*; Cristina Ștefan: *Familia monoparentală. O abordare politică* (pentru detalii, vezi bibliografia).

teoretic numit *Lexicon feminist*, care include concepte de bază și autori semnificativi, precum și contribuții românești la teoria, acțiunea civică și la mișcările feministe (Dragomir, Miroiu, 2002).

Cercetarea empirică

Studiile deja publicate includ un sondaj la scară națională care reprezintă o imagine pertinentă asupra patriarhatului de fundament, finalizat în cadrul Fundației pentru Societatea Deschisă (FSD) cu Gallup International, coordonat de Renate Weber și de mine și publicat de FSD (*Barometrul de gen*, 2000). Acest studiu a fost urmat de cercetările de gen și politicile publice în România postcomunistă (Vladimir Pasti), cercetări calitative despre gen și munca rurală (Valentina Marinescu), stereotipuri de gen în mass-media (Laura Grünberg, Ana Bulai și Irina Stănciugelu), gen și interese politice în România (Alice Iancu, Oana Băluță și Alina Dragolea), stereotipuri de gen în educație (Doina Ștefănescu, Mihaela Miroiu, Laura Grünberg, Otilia Dragomir, Elena Bălan și Cristina Ștefan) și gen și partidele politice (Andrei Țăranu și Amalia Herciu)¹². Cercetări empirice importante au fost coordonate de Laura Grünberg și Liliana Popescu; au inclus și o analiză a evoluției feminismului românesc după 1990, scrisă de Maria Luiza Vasilescu¹³. Un nou proiect de cercetare empirică despre feminism și gen în România, coordonat de Oana Băluță, este în curs de desfășurare, iar altul, despre femei și sărăcie, este în curs de desfășurare sub coordonarea lui Alice Iancu și Alina Dragolea¹⁴.

Alte cercetări actuale se concentrează pe impactul Băncii Mondiale și al Fondului Monetar Internațional asupra politicilor de gen în regiune (Olivia Todorean), gen și naționalism în Republica Moldova (Rodica Capatici), impactul de gen al politicilor de pensionare în România (Cristina Mocanu), femeile rome (Crina Morteau), efectele (ne)aplicării Legii egalității de șanse în politica românească (Monica Munteanu) și evoluția

12. Pentru detalii, vezi nota 9 de la p. 106. Referințe suplimentare: Oana Băluță (ed.), *Gen și putere. Partea leului în politica românească*; Oana Băluță, Alina Dragolea, Alice, Iancu, *Gen și interese politice. Teorii și practici*; Mihaela Miroiu: *Guidelines for Promoting Gender Equity in Higher Education in Central and Eastern Europe*, București; Otilia Dragomir et al.: „Formarea elevilor pentru viața privată” (pentru detalii, vezi bibliografia).

13. Ioana Borza, Laura Grünberg (coord.), Theodora-Eliza Văcărescu, *Cartea Neagră a egalității de șanse între femei și bărbați în România*, SAF AnA, București, 2006.

14. În cadrul Proiectului ERSTE pentru Europa de Est.

comparativă a instituțiilor dedicate egalității de șanse în Europa (Ioana Borza). Centrul pentru Parteneriat și Egalitate din București, care face parte din Institutul pentru o Societate Deschisă, a realizat cercetări empirice semnificative privind violența domestică, genul pe piața muncii și egalitatea de șanse¹⁵. Un sprijin important pentru astfel de cercetări a venit din partea Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD) în regiune¹⁶. O vulnerabilitate semnificativă a cercetărilor noastre empirice este puținătatea abordării comparative, mai ales cu alte state din Europa de Est.

Porți deschise pentru publicații

Majoritatea lucrărilor pomenite mai sus au fost publicate într-o serie dedicată Studiilor de gen pe care o coordonez la Polirom, una dintre cele mai importante edituri din România. Polirom a publicat paisprezece cărți originale românești și șapte traduceri ale unor lucrări internaționale foarte importante¹⁷. Colegii noștri de la Universitatea „Babeș-Bolyai” beneficiază de un mare sprijin din partea editurii Desire¹⁸. După cum am scris deja, singura revistă dedicată în întregime feminismului și studiilor de gen este *AnALize*, publicată începând cu anul 1997 sub auspiciile Societății de Analize Feministe AnA, cu două-trei numere pe an. Editoarea ei este Laura Grünberg. Revista trece în prezent printr-o perioadă dificilă din punct de vedere financiar, fapt care împiedică apariția ei regulată.

15. Vezi, de exemplu, Roxana Tesiu, Florentina Bocioc, *Equal Opportunities for Women and Men: Monitoring Law and Practices in Romania (Oportunități egale pentru femei și bărbați. Monitorizarea legislației și a practicilor în România)*, 2005; <http://www.cpe.ro/romana/images/stories/continuturi/eowm-report-romania.pdf> (ultima accesare septembrie 2009).

16. Vezi, de exemplu, Liliana Popescu (ed.), 2006.

17. Majoritatea titlurilor din această serie se găsesc în notele 9 (p. 106) și 12 (p. 108). În mod conjunctural, în afară de Polirom și Desire, alte edituri publică traduceri, dar puține sau deloc lucrări originale românești, perpetuând ideea că feminismul și subiectele de gen sunt importuri fără bază internă.

18. Ca, de exemplu, Enikő Magyari-Vincze, *Diferența care contează. Diversitatea social-culturală prin lentila antropologiei feministe*, 2002; idem (ed.), *Talking Feminist Institutions: Interviews with Leading European Scholars*, 2002.